

Kiriusutlus Helsingi ülikooli läänemeresoome keelte professori Riho Grünthaliga

Riho Manivald Villem Grünthal, Helsingi ülikooli läänemeresoome keelte professor, on sündinud 1964. aastal. Ta õppis Helsingi ülikoolis, väitles seal 2003. aastal doktoriks ja sai aastal 2005 professoriks. Ta on uurinud ennekõike läänemeresoome keeli, aga ka kaugemaid sugulaskeeli, tegelnud etümoloogia ja keeletüpoloogiaga.

- **Mis ja kes äratas sinu huvi keeleteaduse ja väikeste keelte vastu? Kes olid su õpetajad ülikoolis? Mida sa neilt õppisid?**

Huvi keelte vastu tuleb kindlasti kodust. Mõlemad mu vanemad olid keeleõpetajad (inglise, prantsuse, rootsi, ladina keel), kuid suurem tähtsus oli sellel, et mitmed keeled eksisteerisid vähemalt väljaannetena meie kodu telefonilaul, riiulitel ja virnades. Vanemad pidasid väga tähtsaks, et saaksime ka välismaal käia. Nii sõitsimegi suviti ringi, rongiga ja laevaga. See muutis keeled väga konkreetseks ja neist oli ka praktilist kasu.

Kui hakkasin ülikooli sisseastumiseks valmistuma, tundus, et suured Lääne-Euroopa keeled on liiga tavalised, et valin midagi muud. Nii jäidki soome-ugri keeled ja selle keelkonna sees läänemeresoome keeled mulle silma, kuigi täpsem ettekujutus õpingute sisust puudus mul täiesti. Esimene tähtis asi oli võimalus tutvuda vanemate üliõpilastega ja nende eeskuju järgida. Pärast muutus õpetajate roll järjest tähtsamaks.

Saami keelte uurija, professor Mikko Korhose loengud võrdleva soome-ugri keeleteaduse erialal olid väga hästi struktureeritud, põneva sisuga ja selgete eesmärkidega.

Germanistika professor Jorma Koivulehto oli väga viljakas ja keelekontaktidest võlutud loov etümoloog, kelle sisemine entusiasm oli käega katsutav. Ungari ja põhjasaami keelt oli võimalik õppida emakeelsete

õpetajate käest, hiljem ka ersa, mari ja udmurdi keeli. Doktorantuuris töötasin mitu aastat koos läänemeresoome keelte professori Seppo Suhosega, kes oli väga inimsõbralik ega tahtnud milleski asjas enda arvamist peale suruda. Soome keele professoreid Pentti Leinot ja Auli Hakulist käisin samuti kuulamas. Mõlemad olid revolutsioonilise mõtlemisega, püüdsid selgeks teha, et absoluutset tõde pole keeleteaduses olemas, vaid keele olemus sõltub paljuski valitud perspektiivist. Doktorantuuris oli suur tähendus sellel, et hakkasin regulaarselt jälgima ajakirja *Linguistic Typology*.

- **Sinu üheks huviks on etümoloogia ja keelekontaktid. Räägi mõne sõna lugu.**

Etümoloogia on selles mõttes huvitav keeleteaduse haru, et seal on võimalik tõestada, milline hüpotees on õige, milline tõenäoline või võimalik ja milline lausa vale. Sellel on teatud sarnasus n-ö täppisteadustega.

Tavaliselt on nii, et komistad lihtsalt mõnele sõnale otsa. Mõtled, kas ta on tuttav või võõras. Miks ta mõnda teist sõna meenutab või on üldse imelik. Teine võimalus, mida etümoloogid vahel kasutavad, on sõnaraamatute lugemine.

Valime näiteks sõna *sobima* 'kõlbama, klappima, sujuma, laabuma' jne. Vaatad sõnaraamatust: soome keeles *sopia*, etümoloogilised vasted leiduvad vadja ja isuri keeles ning Soome lahe põhjapoolsetes läänemeresoome keeltes, igal pool sarnase, võrdlemisi abstraktse tähendusega. Isuri keeles leiduvad verbil *soppiia* tähendused 'mahtuma; lepitama, kokku leppima' jne. Verbil puudub vaste liivi ja vepsa keeles.

Tegelikult on nii, et *i*-tüveline verb ei tohiks väga vana olla. Selgub, et sõna *sobima* on tegelikult tuletatud nimisõnast *sõba*, millele „Eesti kirjakeele seletussõnaraamat” annab pika etnograafilise seletuse õlgadel või puusade ümber kantav piklik suurrätitaoline villane (või linane) naiste riietuse. Tänapäeva keeles tuntakse seda peamiselt fraseologismis *sõba silmale saama*. Kuid sõna on uuesti kasutusele võetud ka oma algses tähenduses ning sellenimelisi kauneid sälle võib näiteks interneti teel igaüks endale tellida. Soome keeles on sõna etümoloogiline vaste *sopa* samuti arhailine, kõige tuntum vast liitsõnas *sotisopa* 'sõjarõivad'.

Selles etnograafilises riietusesemes peitubki seletus. Vadja keele *sõpa* 'rõivas, rõivad' ja karjala *sopa* 'pikk särk, kleit; riided' näitavad sõna algset tähendust. Vepsa sõnast *soba* 'rõivad; pesu' on tuletatud verb *sobdas*

'riietuma'. Meie keelelised esivanemad on tuletanud vanast variandist *sopa* verbi *sobima*, ilmselt tähendusega 'riietuma, mahtuma', millest on alanud pikk areng, sõnade *sobima* ja *sõba* lahkuminek. Vaevalt, et tänapäeval keegi neid omavahel seostab.

Kunagi ammu ühendati see sõnapaar veel mordvakeelse verbiga *sovams* 'sisenema', mis tunduks sõna välimuse ja tähenduse tõttu loogiline. Kuid siin läksid etümoloogid juba üle piiri. Hiljem on selgunud, et mainitud mordva sõna on hoopis varajane laen indoeuroopa keeltest. Ta peaks häälikuliselt teistmoodi välja nägema, kui ta kuuluks etümoloogiliselt kokku eesti sõna *sõba* vastetega teistes läänemeresoome keeltes.

- **Mis on sinu kõige olulisem teadusalane saavutus? Mida sa praegu uurid?**

Keeleteadus on ala, kus üks vastus sünnitab mitu uut küsimust. Astun seda teed ka ise. Kõige tähtsam saavutus minu enda jaoks ongi ilmselt olnud selle mõistmine, kuivõrd dünaamiline nähtus keel on ja millised perspektiivid eri keelte kaudu avanevad.

Püüan lähemal ajal lõpetada vepsa keele grammatika. Selle järel loodan asuda mõne keeletüpoloogilise muutuse kallale, võib-olla uurida sõnajärjekorda.

- **Mis on keeleline kohavaim? Meil on viimasel ajal kõneldud palju eestlasest kui metsaga sügavalt seotud inimesest, inimesest, kes on „veidi metsa poole”. Kuidas on sellega läänemeresoomlaste juures?**

Keeleline kohavaim on üks inimkonna tähtsamaid vaimseid ressursse. Ühendus metsade, puude, põldude ja veeteedega on sündinud aastatuhandete vältel, õppides tuttavaid radasid käima ja elatuma. Keelelisel kohavaimul on kollektiivne sotsioajalooline tähendus. Me õpime tundma kohti, inimesi ja ühiskondi, kutsume neid teatud nimega. Teatud kohtades kehtivad teatud keeleruumi kirjutamata reeglid. Üks keele ja koha vahelise kokkukuuluvuse tähtsamaid näitajaid on see, et kui keel ja selle kõnelejad ära kaovad, jäävad alles vaid sõnadeta objektid. Nii on juhtunud paljudel soome-ugri aladel. Olen palju reisinud nt vepslaste juures. Külade elanikkond jääb järjest vanemaks ja kahaneb iga aastaga. Just selliste väikeste ühiskondade jaoks on keel üks ellujäämise sümbolitest. Keel ühendab põldude, jõgede, järvede ja metsadega. Näiteks on linnas

2009. aastal
vepslaste juures

sündinud hiinlase jaoks lausa mõeldamatu metsa minna. Pargis kasvavatest puudest piisab tema jaoks metsaks, puudub ühendus eluviisiga, mis nõuab looduse täpset tundmist.

- **Kuidas äratada huvi sugulaskeelte vastu maailmas, kus sugulaste tähtsus on muutunud üha väiksemaks ja sõprade tähtsus suuremaks?**

Küsimus praeguses IT-st ümbritsetud maailmas on, kas meile piisab üsna elementaarsest kommunikatsioonist teiste inimestega, ja sellest, et ostame igasugust nipet-näpet, kilesse pakitud suupisteid ja oleme sellega rahul. Või kas paneme rohkem rõhku teiste inimeste mõistmisele, mitmekülgsete keeleliste ressursside arendamisele. Inglise keeles toimuv infovahetus loob illusiooni, et see moodustabki ühise keele- ja kultuuriruumi.

Kui vaadata Euroopat, selgub, et riigikeeltele on väga tugev profiil, isegi kohalikud keeled, nagu baski, katalaani ja kõmri keel Wales'is, on oma profiili kõvasti tõstnud. Mitmekeelsus tõstab küsimuse, kust neid

keeli kõnelevad inimesed ja rahvad kord tulid. Miks keeled on erinevad? Mitmekeelses ümbruses on suur vajadus seletada keelte ja inimeste tausta ja päritolu.

Eestlaste ja soomlaste jaoks on lähedase sugulaskeele olemasolu isegi igapäevase tähendusega, kui vaadata, mis toimub tööturul, majanduses ja turismis. Samm argipäevasest kommunikatsioonist edasi astuda tähendab geograafilise, kultuurilise ja ajaloolise konteksti laiemat mõistmist. Eesti ajalugu on olnud viimase saja aasta jooksul väga sündmusterikkas. On selge, et meie tänapäevane elu ja ümbritsevad keskkonnad on vaid üks faas ajaloo keerises. Ülejäänud soome-ugri keeled on väga tähtis võrdlusobjekt, et luua mitmekülgne arusaam sellest, milliseid saatusaid keelekeskkondadel on Läänemere ümbruskonnas olnud.

- **Sa oled käinud palju keelereisidel Venemaal. Kuidas suhtuvad informandid Venemaal oma uurijatesse ja uurimisse? Kas sul on mõni lemmikkeelejuht?**

Keelejuhtidega töötamine ei erine teiste inimestega suhtlemisest. Üldiselt suhtuvad inimesed teistesse positiivselt. Püüan alati ennast ja enda eesmärke lühidalt tutvustada. Vestlust kergendab, kui keelejuht tahab nt rääkida asjadest, mis on talle tuttavad ja tähtsad. Edasi sõltub juba küsitavast asjast. Narratiivseid lugusid on üldiselt kergem küsitleda kui nt grammatikaga seotud. Kuid mõned inimesed räägivad hea meelega ka niisugusel teemal. Kui võimalik, püüan teha koostööd mõne kohalikuga, kes aitab vestlust vähem formaalseks teha.

Üks toredamaid keelejuhte on Ladva külas elav vepslanna Maria Abramova, kelle juures olen mitu korda peatunud. Olen tema pere kaudu tutvunud kohaliku eluga ja vepslaste traagilise lähiajaloo. Helistan talle mõnikord ka siis, kui pole plaanis sõita. Tema küsib, kuidas läheb ja kuidas mul ämm, samuti vana inimene, elab. Polegi enam jutt ainult sellest, kuidas keeleuurija soove täita, vaid tore ja soe vastastikune läbikäimine.

Üldiselt tuleb eriti vanemate inimestega ettevaatlikult suhelda. Kogemata võib tekkida suuri valearusaamisi. Ükskord tahtsime ühes vepsa külas rohkem küla ajaloo kohta teada. Soovitati üht vanemat inimest. Otsisime ja leidsimegi. Tutvustasime ennast. Vanainimese tütar ütles, et oleks külalisi. Et kaugelt ja Soomest. Kotsime vahele jah, jah. Et tahaksime rääkida. Vanainimene tõusis oma voodis istukile ja kordas väriseva

häälega: „Ärge viige mind, ärge viige mind!” Meie omakorda: „Ei-ei, me tahame ainult küsida.” „Ärge viige mind!” Ja järgnes suur nutt ja hirm. Pidime olukorraga leppima ja kiiresti edasi astuma.

- **Sa oled tuntud polüglott. Mis on motiveerinud sind keeli õppima? Ütle kaks head nippi keelte õppimiseks.**

Mind motiveerib uudishimu. Keel on aken, mille kaudu avanevad terve kultuur, ajalugu ja inimeste elu. Üks mari kõnekäänd ütleb, et kui tahad õppida tundma rahvast, õpi selle keel selgeks.

Mida rohkem keeli valdad, seda kergem on uusi õppida. Seda madalamaks jäävad lähedaste sugulaskeelte vahelised piirid, nagu näiteks Skandinaavia keeltel on.

- **Eestis on aktuaalne küsimus, kas võru keel on keel? Mida sina arvad?**

Kui vaadata läänemeresoome keeli tervikuna, siis on võru keel taksonoomiliselt iseseisev keel. Ajalooliselt on lõunaeesti ala võib-olla üks kõige vanematest läänemeresoome harudest. Lähedased sugulaskeeled arenevad eri suundades, kuid vastastikune kontakteerumine tugevdab integratsiooni ja loob uusi ühendavaid erijooni. Pealegi tuleb arvestada sellega, et ühiskondlik areng ja poliitilised olud mõjutavad sageli meie arusaamist keelest.

Mõni aasta tagasi tehti Rootsis otsus anda Põhja-Rootsi soome keelekujule ehk meänkielele vähemuskeele staatus. See otsus toimus puhtalt poliitilistel põhjustel, keelte liigitus oli siin ilma suurema tähendusega.

- **Sul on olnud keeleteaduse kõrval mitmeid teisi põhjalikke harrastusi, nagu male. Mis on sind pannud sellega tegelema? Mida annab male ühele keeleteadlasele?**

Tegelesin malega aktiivselt koolipõlves ja ülikooli algusaastail. Ka seda õppisin kodus, sest isa ja eriti onu mängisid malet. Male õpetab strateegilist mõtlemist, valdama tervikut. Samas, teatud seisudes tuleb hoopis leida kiiresti taktikalisi lahendusi, tegutseda tekkinud tingimustel. Malet mängides tuli raamatute abil partiideks ja turniirideks ette valmistuda. See võrdub allikate otsimisega ja nende kriitilise kasutamisega. Lisaks õppisin maleraamatutest selgeks vene tähed, ka saksa keelega tutvusin maleraamatute kaudu, enne kui hakkasin keelt õppima.

- **Sinu eesti juured on Muhumaal, kust pärines sinu vanaisa Villem Grünthal (Ridala). Millal käisid seal esimest korda? Kas Muhumaa on sinu jaoks lugu?**

Esimest korda sattusin Muhusse koos oma naise Satu ja õe Tiiuga 1989. aasta suvel kirjandusrühmituse Wellesto ja Sirje Kiini korraldatud reisel. See oli üldse aeg, millal sõit mandrilt saartele hakkas võimalikuks muutuma. Meie perekonnas oli sellel teatud ajalooline tähendus, sest pärast 1939. aasta polnud keegi Muhus käinud. Nii oli Muhusse saamine mitme põlvkonna unistus, mis muutus peatselt reaalsuseks oma argipäevaste vajaduste ja eesmärkidega. Sellisena see ongi jäänud meie peres kestma. Koha ja majapidamise kaudu tajume ühendust ajaloo ja nendega, kes on seal varem elanud ja olnud. See on üks konkreetne Eesti ajaloo ja inimeste lugu.

- **Kas soome keeleteadlase töö erineb eesti keeleteadlase omast?**

Arvan, et eesti ja soome keeleteadlase vahel pole tänapäeval suuri erinevusi. Rohkem sõltub uurimisobjektist ja meetodist. Mõlemas riigis on vaja topeltstrateegiat. Ühest küljest toimub ülikoolides enamjagu asjast kohalikus keeles. Teisest küljest mõõdetakse teadmisi ja tulemusi rahvusvaheliste kriteeriumite järgi. On teadlasi, kes armastavad üksinda teaduslikke probleeme lahendada, kuid samas on rahvusvahelised võrgustikud ülivajalikud juba selleks, et silmaringi laiendada.

- **Mis võiks olla soomeugrilus ja hõimuliikumine tulevikus, et need püsiks elavana?**

Kõige otsustavam on keelte elujõulisus. Möödunud 20. sajand oli erakordselt süng ja saatuslik paljudele keelevähemustele. Vaba demokraatlik puhang andis 1990ndate algul korraks lootust keeleliste õiguste otsimiseks. Keelte avalik olemasolu toetas inimeste algatuslikkust ja ajendas ühendusi otsima. Hiljem on loodud uusi vahendeid ohustatud keelte revitaliseerimiseks. Paraku on poliitilised tingimused tekitanud tugeva vastutuule. Hõimuliikumine on tähtis siis, kui see suudab inimesi aidata ja toetada nt keelelise identiteedi tugevdamisega. Tugev identiteet, kohalikud keelelised erijooned tekitavad teistes huvi. Need on põhitingimused hõimuliikumise ja igasuguse muu koostöö olemasoluks.

Küsimused on esitanud Tiit Hennoste ja Karl Pajusalu.